

göz aydınlığı" gibi mânalara geldiği, cennetteki bir ağacı ifade ettiği, Habeş veya Hint dillerinde cennetin ismi olarak kullanıldığı belirtilmiştir (*Lisânü'l-ʿArab*, "tyb" md.; Taberî, XIII, 99; Fahreddin er-Râzî, XIX, 50-51). Kur'an'da yalnız bir yerde, "iman edip sâlih amel işleyenlere ne mutlu (tûbâ lehüm), varacakları yer ne güzeldir!" meâlindeki âyette (er-Ra'd 13/29) geçen tûbâ kelimesi için klasik tefsirlerde benzer rivayetler nakledilmiştir. Vâkıa sûresindeki âyetlerde (56/17-40) cennet tasvirleri içerisinde cennet ağaçları (bk. AĞAÇ) anlatılırken de aynı rivayetlere yer verilmiştir. Bu rivayetlerin bir kısmı doğrudan tûbâ ismine atfla cennetteki bir ağacı tasvir etmekte, bir kısmı da sadece cennet ağacı tasvirlerinden bahsetmektedir. Elmalılı Muhammed Hamdi âyette geçen "tûbâ lehüm" ifadesinin "selâmün aleyküm" gibi bir dua cümlesi olduğunu ileri sürmüştür (*Hak Dinî*, IV, 2986; tûbâ kelimesinin bu anlamda kullanıldığı hadisler için bk. Wen-sinck, *el-Muʿcem*, "tyb" md.).

Resûl-i Ekrem'in, "Ey Allah'ın elçisi, seni görüp de sana iman edene ne mutlu!" diyen bir kişiye, "Beni görüp de bana iman edene ne mutlu! Fakat beni görmeden bana iman edene -tûbâ kelimesini kullanarak üç defa- ne mutlu!" dediği, adamın tûbânın ne olduğunu sorması üzerine Resûlullah'ın, "O cennette yüz yıl boyunca (altında) yürünebilecek büyüklükte bir ağaçtır; cennetliklerin elbiseleri o ağacın tomurcuklarından yapılır" dediği (*Müsned*, III, 71), bir başka rivayette bir bedevinin, "Ey Allah'ın elçisi, cennette meyve var mıdır?" diye sorduğu ve Hz. Peygamber'in, "Evet, orada bir ağaç vardır ki ona tûbâ denilir" dediği, arkasından bedevî, "Bizim arazimizdeki hangi ağaç ona benzer?" diye sorunca, "Senin arazindeki hiçbir ağaç ona benzemez, ancak Şam'da ceviz denilen bir ağaç ona benzer, tek bir gövde üzerinde biter, yukarıya doğru dallanır, budaklanır" şeklinde cevap verdiği, adamın bu defa, "Gövdesinin büyüklüğü ne kadardır?" sorusu üzerine Hz. Peygamber'in, "Ailene ait üç yaşını doldurmuş bir deve yola çıkıp yaşlılık sebebiyle köprücük kemiği kırılıncaya kadar yürüse yine de onun çevresini dolaşmış olamaz" dediği ifade edilmiştir (*a.g.e.*, IV, 183-184). Diğer bir rivayette ise cennette tûbâ adı verilen bir ağacın bulunduğu, bir süvariye güçlü ve hızlı bir at verilse onun gölgesinde yüz yıl ilerleyeceği, yaprağının ve henüz olgunlaşmamış yemişinin yeşil ve serinletici, çiçeğinin sarı, ince ve hafif, dallarının kadife, reçenesinin zencefil ve bal gibi olduğu belirtilmiştir

(İbn Ebû'd-Dünyâ, hadis nr. 53). Bir başka rivayette de tûbânın cennette bir ağacın adı olduğu, cennetteki bütün evlerin onun dallarından yapıldığı, dallarının evlerin üzerine sarktığı, cennettekilerin meyvelerini yemeyi arzuladıklarında ağacın kendilerine doğru eğildiği, onların da o ağaçtan diledikleri kadar yedikleri bildirilmiştir (Ebû Nuaym el-İsfahânî, III, 249). Yine bir rivayette, "Cennette bir ağaç vardır; eğitilmiş süratli bir ata binen süvari yüz yıl gider de onun gölgesini bitiremez" denilmiştir (Müslim, "Cennet", 6, 8). Hadisin açıklamasında ağacın gölgesinden muradın dallarının kapladığı yerler, isminin de tûbâ olduğu belirtilmiştir (Davudoğlu, XI, 235).

Diğer dinlerdeki cennet tasvirlerinde de çeşitli ağaçlardan söz edilir. Yahudiliğe göre yeryüzü cennetinde binbir ağaç vardır ve bu ağaçlar arasında ölümsüzlük bahşeden hayat ağacı ile iyiyi kötüyü bilmeye yarayan bilgi ağacının ayrı bir önemi vardır. Ezoterik İbrânî öğretisinde hayat ağacı yukarıdan aşağıya doğru uzanır, o her şeyi aydınlatan güneştir. Talmud'a göre hayat ağacı o kadar büyüktür ki çevresi ancak beş asırda katedilebilir. Öte yandan Hint geleneğinde kâinatın, kökü yukarıda, dalları aşağıya doğru inen kozmik bir ağaç biçiminde tasvir edildiği inanışlar bulunmaktadır. İslâm kaynaklarındaki rivayetlerde tûbâ meyvesinden yenilen, çiçeğinden elbise yapılan, gölgesinde istirahat edilen, cennetliklerin pek çok ihtiyacının karşılandığı ağaç şeklinde nitelenmektedir. Tûbânın kelime anlamından hareketle bu ağacın cennetlikleri rahat ettiren, onları hoşnut kılan, bünyesinde çeşitli nimetleri barındıran bir esenlik ve mutluluk ağacı olduğu söylenebilir. Bu durumda tûbâ ağacı cennetliklerin mutluluk ve huzur kaynağını meydana getiren bir sembole karşılık gelmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "tyb" md.; Wen-sinck, *el-Muʿcem*, "tyb" md.; *Müsned*, III, 71; IV, 183-184; İbn Ebû'd-Dünyâ, *Şifâtü'l-cenne* (nşr. Abdürrahîm Ahmed Abdürrahîm el-Asâsile), Amman 1417/1997; Taberî, *Câmi'ü'l-beyân* (Bulak), XIII, 98-101; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Şifâtü'l-cenne* (nşr. Ali Rızâ Abdullah), Beyrut-Dimaşk 1407/1987, III, 249; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XIX, 50-51; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, II, 531-532; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, Beyrut 1403/1983, IV, 643; E. Mongenot, "Arbres de la vie et de la science", *DB*, I/1, s. 895-897; Elmalılı, *Hak Dinî*, IV, 2985-2986; M. Eliade, *Patterns in Comparative Religion* (trc. R. Sheed), London 1958, s. 265-280; Ahmet Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, İstanbul 1978, XI, 235.

Kültür ve Edebiyat. Tûbâ müslüman milletlerin kültür, sanat ve edebiyatında kökü Hz. Peygamber'in makamı olan "vesile" cennetinde, dalları en üstten alta doğru bütün cennet tabakalarına ulaşacak şekilde tasavvur edilen ağaçtır. Nahl-i tûbâ, tûbâ-yı cinân diye de anılır. Türkçe'de "başı göğe ermek" deyiminden hareketle "başı tûbâyâ ermek" tabirine de rastlanmaktadır. Bu konuda dinî ve edebî metinlerden halk kültürü ve edebiyatının yazılı, sözlü kaynaklarına, tasavvufî eserlere kadar zengin bir malzeme oluşmuştur. Kelimenin, Kur'an'da "ne mutlu!" mânasına da olsa zikredilmesi yanında bu ağacın hadislerde belirtilen hârikülâde özelliklerinden dolayı son dönemlerde Türkçe'de kız adı olarak kullanıldığı görülmektedir.

İslâm kültüründe tûbâ ve çevresinde yer alan diğer unsurlarla zenginleşip çeşitlenen bilgiler mi'rac âyetlerinin yorumu ve hadislerdeki bilgilerle sınırlı kalmamış, İsrâiliyat'a kadar uzanan değişik kaynaklardan gelen verilerle karışarak çeşitlenmiştir. Abdülkâdir-i Geylânî'nin *Ğunyetü't-tâ-libîn*'inde diğer tasavvufî eserlerde tekrarlanan şu ifadeler yer almaktadır: "Resûlullah efendimiz tûbâ ağacı için şöyle buyurmuştur: Cennette bulunan hemen herkesin bir ağacı vardır. Bu ağacın adına tûbâ denir. Ehl-i cennetten biri üstüne yeni bir elbise giymek istediği zaman o ağacın yanına gider; ağacın çiçekleri açılır; bunların içinden rengârenk elbiseler çıkar. Bu çiçekler altı renk olup her biri ayrıca yetmiş renge ayrılır. Bunlardan meydana gelen elbiseler ne renk ne de şekil olarak birbirine benzer. O kimse bunlardan hangisini isterse onu alır."

Tûbâ, Arap, Fars şair ve yazarlarının değişik algılayış biçimleri yanında hayal dünyalarının da katkısıyla zenginleşerek abartılı biçimde anlatılan dinî-edebî bir kavram haline gelmiştir. Bu şekliyle Türk edebiyatında özellikle divan şiiri ve nesrine intikal etmiş, divan edebiyatı mazmun ve remizleri arasına girmiştir. Ayrıca şairler tarafından verimli bir mitolojik malzeme kabul edilmiş, tasavvufî anlayış ve açıklamaların geliştirdiği yorumlarla bu alana mahsus bir terim halinde değişik mânalar kazanmıştır. Nitekim tasavvuf sözlüklerinde tûbâ Hak ile üns makamını ifade eden bir kavram olarak tanımlanmış, bu tür metinlerde Allah'ın huzurunda mutluluk, sü-kûn ve huzur içinde bulunma halini anlatmak için de kullanılmıştır.

Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında kaside ve gazellerde müstakil beyitler ya-

TÜBÂ

nında mesnevilerde, cennet hakkında bilgiler içeren *Muhammediyye*, *Envârü'l-âşıkîn* ve *Mârifetnâme* gibi tasavvufî ve edebî eserlerle hilyelerde, siyer, mevlid ve mi'râciyelerde bu hususta zengin anlatımlara rastlanmaktadır. Bu konudaki bilgileri derleyen ve kavramı halk kültürüne yerleştiren metinlerin en eskilerinden olan *Muhammediyye*'nin "Faslün fi makâmât-i'l-cenneti ve derecâtihâ" bölümünde vesîle cenneti anlatılırken tûbânın Resûlullah'ın cennetteki evinden çıkan bir ağaç olduğu ifade edilmektedir: "Vesîle cenneti anda olur kamudan a'lâdır / Habîbullâha mahsustur o adn içre bu a'lâ dâr // Resûlün dârî içinde bir ağaç var adı tûbâ / Biter anun budağında ne denlü var ise esmâr // Ol ağacın dibi dürden budakları zerbercedden / Yücesi arşa mülhaktır aşâğısı yere berdâr // Onun kamu budakları der ü divârına erip / Ne kim var gurfe vü hücre doluptur bağçe vü güzlâr." *Muhammediyye*'nin bazı matbu nüshalarında bu beyitler "Mir'âtü'l-mahşer" başlıklı çizimde resmedilmiştir. Tûbânın müstakil olarak çizildiği bir başka resim ayrıca yaldızla basılmıştır. Diğer halk kitaplarında da rastlanılan ve Osmanlı dünyasına İran etkisiyle girdiği düşünülen bu çizimlerin Türk dinî halk resimleri arasında önemli bir yeri vardır.

Mi'râciyelerde anlatıldığına göre tûbâ cennetteki ağaçların en büyüğüdür. Kökü arştdır. Dalları cennet halkının meyvelerini kolayca toplayabilmesi için cennetin üstünden zemine doğru sarkmış, ters duran bir ağaçtır. Yüz bin dalı budağı vardır. Budakları la'l, yaprakları mücevherdendir. Her bir yaprağı binbir türlü görünür. Her dalında çeşit çeşit, bir yiyeğin bir daha yediği, dünyadaki yiyeşlere benzemeyen meyveleri vardır. Baldan, şekerden tatlı ve lezzetlidir. Tûbâ ağacı Hz. Muhammed'e ve ümmetine hastır. Abdülvâsi Çelebi'nin *Mi'râciyye*'sinde "Sıfat-ı tûbâ" başlığı altındaki şu beyitler bu özellikleri anlatmaktadır (Akar, s. 369-370): "Görünür göze bir yaprağı anın / Hezâran türlü kim imrene cânın // Onun bir yaprağında vardı her reng / Olur gören onu hayran hem deng // Hezâran türlü var yetmiş yemişler / Saâdet isleri andan yemişler // Üzüm incir enâr çok hurma / Kavun karpuz hiyâr armud u elma // Ki bir dalında bitmiş idi anın / Dahî envâ yemişleri cihânın // Dedim Cebrâil'e ben kim i kardaş / Bu ağaca ne derlerdi i yoldaş // Dedi Cibrîl bu tûbâ değil mi / Bunu bilenlere tûbâ değil mi // Bu ağacın bu dem yüz bin dalı var / Ki her bir dalı bu

dünyâca ey yâr // Senin ümmetlerine veriser Hak / Bu ağacı eyit onlara mutlak."

Na'tlar ve methiyelerde, kasriyye, bahâriyye ve mesnevilerde tûbânın dal ve yapraklarının parlaklığı, güzelliği, boyu, gövdesinin kalınlığı, azamet ve ululuğu, kurumayan dalları, dökülmeyen yaprakları, kaybolmayan tazeliği, tükenmeyen meyvesiyle teşbih, temsil ve telmih konusu olmuştur. Türk dinî mûsikisinde mevlid ve mi'râciyeler yanında bazı Mevlîvî âyinlerinde, na'tlarda, tevşihlerde, ilâhi ve nefeslerde tûbâya daha çok tasavvufî anlayış çerçevesinde yer verilmiştir. Tûbâ yine cennet bitkilerinden olan sidrenin yanında bulunmaktadır ve çok defa sidre ile birlikte anılır. Mehmed Necib Efendi'nin hilyesindeki, "Kadd-i tûbâsı idi sidre-makâm / Enbiyâ zümresine oldu imâm" beyti Hz. Peygamber'in boyu için "kadd-i tûbâ", derecesi için "sidre-makâm" tabirinin kullanılmasına bir örnektir.

Divan edebiyatında başta boyu olmak üzere övülenin bazı vasıfları için teşbih unsuru halinde kullanılan tûbânın bu özelliği Ahmed Paşa'nın şu beytinde görülmektedir: "Tûbâ boyun çü cennet-i kûyunda salına / Cibrîl sidreden diye doğrusu mün-tehâ." Beyitte tûbâ etrafındaki sidre-mün-tehâ-Cibrîl gibi kelimeler tenasüp sanatına örnektir. Tûbâ kelimesi boy için kullanılan endam, kâmet-kıyâmet, serv, ra'nâ, elif, nihâl, gül, sabâ, bülend, bâlâ, hırâman, revan gibi kavramlar yanında cennetle ve mi'râcla ilgili kelimelerle de kullanılarak mürâât-ı nazîr, leff ü neşr gibi sanatlar gerçekleştirilir. Sevgilinin veya övülenin boyu tûbâ ile mukayese edildiğinde çoğu zaman tûbâdan uzun gösterilir. Cem Sultan'ın sevgilisi için, "Görelen sidre kadîni çemende tûbî-i cennet / Dedi kim kadd-i bâlâda bu resme mün-tehâ olmaz" beyti buna örnektir. Fuzûlî'nin, "Hûr u tûbâ vasfın ey vâiz bugün az eyle kim / Hemdem ol tûbâ-hırâm u hûr-peykerdir bana" beyti kavramın dinî bağlamın dışında beşerî ölçülerde kullanımını gösterir. Ahmed Paşa'nın bir kasrı tasvir eden kasideindeki, "Şol serv ki dîvârına nakş eyledi nakkâş / Teşbih olunmağa yarardı ona tûbâ" beyti aynı zamanda saray ve konakların duvarlarını tûbâ ağacı resimlerinin sülediğini ortaya koymaktadır.

Ahmed-i Dâî'nin tevhidindeki, "Celâl-i rif'atin kühü bilinmez ak-ı cüz'iden / Erişme serçe ger bin yıl uçarsa şâh-ı tûbâya" beyti, serçe-şâh(dal)-rif'at-tûbâ tenasübüyle Allah'ın azamet ve kudretinin insan aklı tarafından yeterince kavranama-

yacağına işaret etmektedir. Neccârzâde Rızâ Efendi'nin na'tındaki, "Sidre oldu kâmet-i tûbâsının âvâresi / Server-i her mün-tehâ oldu Cenâb-ı Mustafâ" beyti Hz. Peygamber'in boyundan hareketle değerinin yüceliğini anlatır. Tûbânın dinî anlayıştaki yerine Gelibolulu Gurûrî'nin, "Sidre vü tûbâ değil arş-ı muallâdan geçer / Hakk'a kim pervâz ederse şehper-i tevhid ile" beyti örnek verilebilir. Şair burada Allah'ın birliğine hakkıyla inanıp onu zikretmek suretiyle tevhid kanatlarını takan kişilerin sadece sidre ve tûbâ ağaçlarının zirvelerinden değil arş-ı muallâdan bile ötelere yükseleceğini söylemektedir. Böylece her iki ağacın cennetteki beraberliğine işaret ettiği gibi tevhidin kişiyi ulaştıracağı yüce mertebeleri vurgulayan bir ifade olarak dikkat çekmektedir. Yunus Emre'nin şiirlerinde tûbâ ölmeden önce ölen ve nefsi ni düşman bilen âşıkların makamıdır: "Kevser havzına dalanlar ölmezden öndin ölenler / Nefsini düşman bilenler konar tûbâ dallarına." Ancak ilâhî aşk şarabını (şarâb-ı tahûr) içenler bu yüce makamdaki ötelere yönelir: "Tûbâ dalından uçanlar yüce makamdaki geçenler / Şarâben tahûr içenler banmaz dünya ballarına." Tûbânın mu-tasavvıf şairler nezdinde boy ile ilgisine dair bir örnek Seyyid Nesîmî'nin şu beytinde görülmektedir: "Servin kadinde sidre vü tûbâ revân olur / Lâ'l-i lebin şarâbını içen revân olur." Tûbâ halk şiirinde ve özellikle Alevî-Bektaşî edebiyatında da yer alır. Kul Himmet'in, "Tûbâ ağacından aldı dört yaprak / Pençe-i Abâ'ya taksim kılarak / Bir hırka ayırdı içinde erzak / Giyindi eğ-nine dolandı Ali" kıtasında tûbâ ağacı-elbise ilişkisine atıf yapılmaktadır. Dertli, "Dedim evvel haber ver kâmet-i kaddi a'râzından / Dedi sanma sakın servi değil tûbâ vü ar'ardır" beytinde boy-servi-tûbâ-ar'ar kelimelerini yan yana kullanırken tûbâ ile ar'arı birbirine denk kabul etmesiyle farklı bir yaklaşım ortaya koymaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülkâdir-i Geylânî. *Gunyetü'l-tâlibin: İlim ve Esrar Hazinesi* (trc. A. Faruk Meyan), İstanbul 1971, I-II, s. 269; Yazıcıoğlu Mehmed, *Muhammediyye*, İstanbul 1280, s. 1-2, 4-5, 18; a.e. (haz. Âmil Çelebioğlu), İstanbul 1996, II, 470, 486-487; Ahmed Bican, *Envârü'l-âşıkîn*, İstanbul 1301, s. 442-443; Ali Nihad Tarlan, *Şeyhî Divanını Tetkik*, İstanbul 1964, s. 153; Malik Aksel, *Türklerde Dini Resimler*, İstanbul 1967, s. 146; Harun Tolasa, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara 1973, s. 278-279; Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler*, Ankara 1987, s. 276-278, 369-370; Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (haz. Cemâl Kurnaz), Ankara 1992, s. 417; Süleyman Uludağ, *Tasav-*

vuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1995, s. 537; Cemâl Kurnaz, *Hayâli Bey Divânı'nın Tahlili*, İstanbul 1996, s. 280, 524-525; Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı I: İnceleme*, İstanbul 1997, I, 437; a.m.f., *Hayretî'nin Dinî-Tasavvufî Dünyası*, Ankara 1998, s. 71, 75; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 1999, s. 400; Mustafa Uzun, "Sidretü'l-müntehâ", *DİA*, XXXVII, 152-153.

MUSTAFA UZUN

TUFAN

(الطوفان)

Hz. Nûh'un kavminin cezalandırılması için meydana gelen büyük su felâketi.

Sözlükte **tûfân** "sel getiren şiddetli yağmur, su baskını, her yeri kaplayan su" anlamına gelmektedir (*Lisânü'l-'Arab*, "tvf" md; *Tâcü'l-'arûs*, "tvf" md). Tûfanın karşılığı İbrânic'e'de **mabul**, Akkadca'da **abu-bu**, Latince'de **diluvium** olup hepsi de "yağmur fırtınası, sel, her şeyi kuşatan su baskını" mânâsındadır (*IDB*, II, 279). Tûfan sadece su ile değil ateş, deprem, kan, kar gibi unsurlarla meydana gelen felâketlerin de adıdır; ancak genelde su ile gelen felâket anlamı ön planda olup bu yönüyle tarihte pek çok örneğine rastlanmakta, özellikle Hz. Nûh zamanında meydana gelen ve her şeyi su altında bırakan büyük felâketi ifade etmektedir.

Semavî felâketlerle alâkalı mitler dünyanın nasıl yıkılıp bir çiftin veya bir grubun dışında insanların yok edildiğini nakleder. Tûfan rivayetleri kozmik felâketler içinde en çok ve en yaygın olanlarıdır. Diğer bazı felâketler de -depremler, yangınlar, dağların yıkılması, salgın hastalıklar- insanların yok olmasına sebebiyet vermiştir. Bu rivayetlerin yer aldığı kültürle göre tûfan, tanrılar tarafından günah işleyen insanlarla birlikte dünyada mevcut bütün canlı varlıkları ortadan kaldırmak üzere gerçekleştirilen ve bütün dünyayı istilâ ettiği inanan su felâketidir. Bu tür felâketlerin söz konusu edildiği rivayetlerde insanlığın yıkılışını yeni bir hastalığın doğuşu izlemektedir. Tûfan yüce kudretin öfkesini celbeden günahlara bağlanmakta, bazan da ulûhiyyetin insanlığa son verme arzusu veya dünyanın yaşlanmışlığı tûfana sebep olmaktadır (*EUn.*, V, 405). Nitekim *Tevrat*'a göre yeryüzünde insanın kötülüğü çoğalınca Tanrı insanları yok etmeye karar vermiş (*Tekvîn*, 6/5-7, 13), *Kur'an*'a göre ise yalnız Hz. Nûh'un kavminden inanmayan ve Allah'ın elçisini kabul etmeyenler bu yolla cezalandırılmıştır.

Tûfan hadisesi Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm gibi semavî dinlerin yanı sıra mahiyeti farklılıklar taşısa da Afrika kıtası ile Asya'nın bazı bölgeleri hariç birçok kültürde; Filistin, Yunanistan, Asur, Amerika, Avustralya, Hindistan, Tibet, Çin, Malezya, Litvanya gibi çeşitli ırklara ve bölgelere ait çok sayıda halkın geleneğinde de bulunmaktadır (*NDB*, s. 178; *Eliade, Histoire*, I, 75; *IDB*, II, 280). Tûfanın mitolojik bir hikâyeye veya asılsız bir efsane olduğu görüşü ise bunun yaygınlığı ve kutsal metinlerde yer alışı dikkate alındığında savunulabilir değildir. Tûfan hikâyesi Güneydoğu Asya'da, Malezya'da ve Polinezya'da yaygındır. Avustralya'da tûfan anlatımlarında bütün suları yutan dev bir kurbağadan bahsedilir. Susuzluktan kırılan hayvanlar bu kurbağayı güldürmeye karar verirler. Kahkaha patlatan kurbağanın ağzından çıkan sular tûfana yol açar (*H. Cazelles*, III, 573; *EUn.*, V, 405). Hindistan'da Vedalar'da yer almayan tûfan hadisesi ilk defa *Catapatha Brâhmanâ*'da nakledilir. Bir balık insan ırkının atası olan Manu'yu gerçekleştirmesi çok yakın olan tûfandan haberdar eder ve bir gemi yapmasını öğütler. Tûfan başladığında balık gemiyi kuzeve doğru çeker ve bir dağın yanında durdurur. *Mahabharata* ve *Bhagavata Purana*'da tûfan hikâyesinin kısmen farklı versiyonları bulunmaktadır (*M. Delahoutre*, I, 453; *ERE*, IV, 555). İran'da mevcut inanışa göre dünya, korkunç bir kış mevsiminde biriken karların erimesiyle oluşan tûfan neticesinde son bulmaktadır. Ahura Mazda ilk insan ve ilk kral Yima'ya bir kaleye çekilmesini öğütler. Yima da insanların en iyileriyle çeşitli türde bitki ve hayvanları yanına alarak bu kaleye sığınır ve kopan tûfan altın çağa son verir. Yunan mitolojisine göre tanrı Zeus'un geçtikçe daha çok günah işleyen insanları bir tûfanla yok etmeye karar verir. Prometheus, oğlu Deucalion'u Zeus'un bu kararından haberdar eder ve ona bir tekne yapmasını öğütler. Deucalion tekneyi yaparak karısıyla birlikte bu tekneye biner ve dokuz gün dokuz gece sularda sürüklenirdikten sonra tûfanın sona ermesiyle Parnassos dağına ayak basar (*Necatigil*, s. 64; *EUn.*, V, 405; *ERE*, IV, 554-555). Güney Amerika kabilelerinin inancında tûfan efsanevi ikizlerden birinin yere vurup yer altı sularını fıçırtmasıyla meydana gelir. Orta ve Kuzey Amerika'da çok sayıda tûfan hikâyesi vardır, bunlarda nakledildiğine göre söz konusu felâket genellikle su taşmalarıyla veya yağmurla olmaktadır (*EUn.*, V, 405).

Tûfanla ilgili en eski rivayetler ve kutsal metinlerde aktarılanlara en yakın olanlar Ortadoğu menşeli çivi yazılı geleneğe aittir (Sumer, Bâbil, Asur). İlk yazılı belgeler Sumerler'den kalmadır ve Bâbil tûfan hikâyesi de Sumer menşelidir. Tûfanın Sumer versiyonu fragmanlar biçiminde pek çok boşluğu olan bir metin halinde günümüze ulaşmıştır. Sumer ve Akkad'da tûfan beşer tarihinin en büyük felâket günlerinden biri olarak hatırlanmaktadır. Sumerler'e ait krallar listesi sekiz kralı zikreder, ardından şu açıklama gelir: "Tûfan oldu. Tûfan her şeyi götürdüğünde gökten gelen âfet krallığı alçalttığımda krallık Kış'te idi" (*NDB*, s. 179). Sumer versiyonuna göre tanrılar tûfan koparmaya ve insanlığı yok etmeye karar verirler, ancak tanrılardan bazıları bundan hoşlanmaz. Tanrılardan biri dindar, Tanrı korkusu bilen, ilâhî vahiyler alan Kral Ziusudra'ya bir tûfan kopacağını haber verir ve ondan bir gemi yapmasını ister. Tûfan yedi gün yedi gece boyunca ülkeyi kaplar. Ziusudra bir gemi yapmak suretiyle tûfandan kurtulur, gemiden çıkınca kurban takdim eder ve ilâhlar onu ölümsüzleştirerek güneşin doğduğu yere, Dilmun'a yerleştirirler (*Kramer*, s. 128-132). Sumerce yazılan bu tabletin yanında Eski Babilonya dilinde yazılmış, tûfanı anlatan, birkaç satırdan ibaret ikinci bir fragman daha bulunmuştur. Burada da Tanrı'nın yeryüzünü bir tûfanla yok etme kararından, "hayat kurtaran" adlı bir geminin yapılışından söz edilmektedir. Gemide yerde yaşayan hayvanlar ve göğün kuşları vardır (*IDB*, II, 282). İkisi Eski Babilonya, ikisi Asur versiyonu toplam dört fragmanda tûfan olayından bahseden Atrahasis destanına göre En-lil, insanlığı cezalandırmak için üzerlerine bir takım felâketler gönderir ve sonunda tûfan koparmaya karar verir. Tanrı Ea, Atrahasis'e rüyasında bu durumu haber verir, Atrahasis kendisine verilen tâlimat doğrultusunda bir gemi inşa eder (*a.g.e.*, II, 282; *Limet*, I, 450). Tûfanla ilgili Sumer, Bâbil ve Asur rivayetleri kısmî farklılıklar taşımaktadır. Büyük İskender zamanında Bâbil'de yaygın olan tûfan hikâyesini nakleden Bâbilli din adamı Berossus'un tûfan öncesine ait verdiği on kişilik krallar listesindeki son isim, tûfanın kahramanı olan ve Sippar'da yaşayan Xisouthros'tur. Bir gemi yapma emri alan Xisouthros erzakla birlikte gemiye ailesini, samimi dostlarını, kuşları ve dört ayaklıları alır. Yağmur dindiğinde kuşları gönderir, kuşlar geri döner; birkaç gün sonra tekrar bırakır, ayakları çamurlu olarak dönerler; üçüncü-